ಹರಿದಾಸರು: ಆತ್ಮಶೋಧನೆ ಹಾಗೂ ತತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ

ಮಹಾಂತೇಶ ದುರಗಣ್ಣವರ

ಕನ್ನಡ ಅತಿಥಿ ಉಪನ್ಯಾಸಕರು, ರಾಣಿ ಚನ್ನಮ್ಮ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಳಗಾವಿ.

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18785975

ABSTRACT:

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಭಕ್ತಿ ಆಂದೋಲನವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ವೈಚಾರಿಕ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಪ್ರಬಲ ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿದೆ. ಹರಿದಾಸರು ಕೇವಲ ದೈವಸ್ತುತಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ, ಮನುಷ್ಯನ ಅಂತರಂಗದ ಶುದ್ಧೀಕರಣ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು, ಕನಕದಾಸರು, ವಿಜಯದಾಸರು ಹಾಗೂ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು, ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರಣಾಗುವ ಬಗೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಕ್ಲಿಷ್ಟಕರ ಸಾರವನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸರಳೀಕರಿಸಿರುವುದು ಇವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ಬಾಹ್ಯ ಆಚರಣೆಗಿಂತ ಅಂತರಂಗದ ನಿಷ್ಕಾಮ ಭಕ್ತಿ, ಗುರುಭಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ದಾರಿ ಎಂದು ದಾಸರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಲೌಕಿಕ ಮೌಢ್ಯದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ಉನ್ನತಿಯತ್ತ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವಲ್ಲಿ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿದೆ.

KEYWORDS:

ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಆತ್ಮಶೋಧನೆ, ತತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ, ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಭಕ್ತಿ ಆಂದೋಲನ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಒಂದು ಭಕ್ತಿ ಆಂದೋಲನವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ವೈಚಾರಿಕ ಕ್ರಾಂತಿಯಾಗಿಯೂ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. 'ದಾಸನೆಂದರೆ ಪುರಂದರದಾಸರಯ್ಯ' ಎಂಬ ಮಾತು ದಾಸ ಪರಂಪರೆಯ ಘನತೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ. ಹರಿದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕೇವಲ ದೇವರ ಗುಣಗಾನಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ ಮನುಷ್ಯನ ಅಂತರಂಗದ ತಳಮಳಗಳನ್ನು ನೀಗುವ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಮಾರ್ಗವಾಗಿದೆ. ಹರಿದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಲೋಕದ ಅಂಕು-ಡೊಂಕುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಮೊದಲು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ವಿಮರ್ಶಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಆತ್ಮ ನಿವೇದನೆಯ ಹಾದಿಯನ್ನು ತುಳಿದರು. 'ತನುವಿನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಜವಾಬ್ದಾರಿ' ಎಂದು ಸಾರುತ್ತ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು, ಅಂತರಂಗದ ಶುದ್ಧೀಕರಣಕ್ಕೆ ಒತ್ತು ನೀಡಿದರು. ಇದು ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿನ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಮುಖವಾದರೆ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಭಾಷೆಯಾದ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸರಳವಾಗಿ ಬಿತ್ತರಿಸಿದ್ದು ಅವರ ತತ್ವ

ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಮಯವಾಗಿದೆ. ಜಟಿಲವಾದ ವೇದ-ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಾರವನ್ನು 'ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ' ಅಥವಾ 'ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಗೀತ'ದ ಸುಧೆಯ ಮೂಲಕ ಹರಿದಾಸರು ಜಾತಿ-ಮತಗಳ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಮಾನವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದರು. ಈ ಲೇಖನವು ಹರಿದಾಸರು ಹೇಗೆ ತಮ್ಮ ಅಂತರಂಗದ ಶೋಧನೆಯ ಮೂಲಕ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸತ್ಸಂಗ ಮತ್ತು ಬದುಕಿನ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದರು ಎಂಬುವುದನ್ನು ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹರಿದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮಶೋಧನೆ' ಎಂಬುದು ಭಕ್ತಿಯ ಮೊದಲ ಮೆಟ್ಟಿಲು. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹುಡುಕುವ ಮೊದಲು ತನ್ನೊಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಶುದ್ಧೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ನಿಜವಾದ 'ಆತ್ಮಶೋಧನೆ' ಎಂದು ದಾಸರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನೂ ಸರಳವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಾದರೆ, ಆತ್ಮಶೋಧನೆ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ದೋಷ ತಾನು ಕಂಡು ಅನ್ಯರ ದೋಷ ಎಣಿಸದಿರುವುದು. ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಕನ್ನಡಿಯನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಬಿಂಬವನ್ನು ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬುದು ಅವರ ಜೀವನ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಆತ್ಮ ಪರಿಶೋಧನೆ ಕುರಿತು ಕನಕದಾಸರು, ಪುರಂದರದಾಸರು, ವಿಜಯದಾಸರು ಇನ್ನು ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಗೀತದ ಪಿತಾಮಹರೆನಿಸಿದ ಪುರಂದರದಾಸರು ಕೇವಲ ಹರಿಭಕ್ತರಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಅವರು ಮಾನವ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಬೆಳಗುವ ಮಹಾನ್ ಆತ್ಮಶೋಧಕರು. ಅವರ ಬದುಕೇ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಪಯಣ. ನವಕೋಟಿ ನಾರಾಯಣನಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀನಿವಾಸನಾಯಕರು ಬಡವನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮೂಗುತಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ ಘಟನೆಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಪುರಂದರದಾಸರಾದರು. ಈ ರೂಪಾಂತರವೇ ಅವರ ಮೊದಲ 'ಆತ್ಮಶೋಧನೆ'. ಅಂತಹ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಯಾದ 'ನಾನಾ ನೀನಾ ಗೆಲುವವರು?' ಎಂಬುವುದರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

"ನಾನಾ ಎಂದರೆ ನಾನು, ನೀನಾ ಎಂದರೆ ನೀನು
ನಾನಾ ನೀನಾ ಎಂಬ ಭೇದವ ಮಾಡಿದವನೇ ನಾನು
ನಾನಿಲ್ಲದೆ ನೀನು ಇಲ್ಲ, ನೀನಿಲ್ಲದೆ ನಾನು ಇಲ್ಲ
ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ನಾನೇ ಜಗಳವಾಡುವೆನಯ್ಯ"[1]

ಈ ಮೇಲಿನ ಸಾಲುಗಳು ಪುರಂದರದಾಸರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅದ್ವೈತ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ತತ್ವವನ್ನು ಸಾರುವ ಕೀರ್ತನೆಯ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಎಂದರೆ 'ಜೀವಾತ್ಮ' ಮತ್ತು ನೀನು ಎಂದರೆ 'ಪರಮಾತ್ಮ' ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಸ್ತಿತ್ವಗಳಿವೆ ಎಂಬ ಭೇದ ಭಾವನೆ ಇದೆ. 'ನಾನಾ ನೀನಾ ಎಂಬ ಭೇದವ ಮಾಡಿದವನೇ ನಾನು'. ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಬೇರೆ ಬೇರೆ

ಎಂದು ಭಾವಿಸುವ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಿ ಈ ದ್ವಂದ್ವ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇವೆರಡು ಒಂದೇ ತತ್ವದ ಎರಡು ಮುಖಗಳು. ಈ ಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ನನ್ನೊಳಗಿನ 'ಅಹಂಕಾರ' ಅಥವಾ 'ಅಜ್ಞಾನ'. ನಾನಿಲ್ಲದೆ ನೀನಿಲ್ಲ, ನೀನಿಲ್ಲದೆ ನಾನಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಈ ಸಾಲುಗಳು 'ಜೀವಾತ್ಮ' ಮತ್ತು 'ಪರಮಾತ್ಮ'ನ ನಡುವಿನ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಕ್ತಿ ಬೇಕು ಮತ್ತು ಭಕ್ತನ ಮೂಲಕವೇ ದೇವರ ಮಹಿಮೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಬೇಕು. ಒಂದು ನಾಣ್ಯದ ಎರಡು ಮುಖಗಳಂತೆ ಇವು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾಗಿವೆ. 'ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ನಾನೇ ಜಗಳವಾಡುವೆನಯ್ಯ' ಎಂಬ ಮಾತಿನ ತಿರುಳೆಂದರೆ ನಿಜವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜ್ಞಾನ. ಜ್ಞಾನ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ನಾನು ದೊಡ್ಡವನು; ನನ್ನ ಮತ ಶ್ರೇಷ್ಠ', 'ನನ್ನ ದೇವರು ಶ್ರೇಷ್ಠ' ಎಂಬ ಭೇದ-ಭಾವನೆಗಳಿಂದಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನು ಜಗಳವಾಡುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಸಂಘರ್ಷಕ್ಕಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. 'ನಾನು' ಮತ್ತು 'ನೀನು' ಎಂಬ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಅದ್ವೈತ ಸ್ಥಿತಿಯ ಅರಿವಾದಾಗ ಜಗಳಗಳು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಈ ಕೀರ್ತನೆಯು ಅಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ತೊರೆದು, ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಆಳವಾದ ತತ್ವವನ್ನು ಸರಳ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತೊಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ದ್ವಂದ್ವ ನಡೆತೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ರೂಪಕದ ಮೂಲಕ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ನುಡಿದಿದ್ದಾರೆ.

"ಕನ್ನಡಿ ಮುಂದೆ ನಿಂತಿರುವಂತೆ
ಮುಖದ ಮಸಿನ ಕಾಣದವನಂತೆ
ಹೃದಯದೊಳಗಿನ ಕಲುಷವ ಬಿಟ್ಟು
ಹೊರಗಿನ ಮಲವ ತೀರ್ಮಾನಿಸುವನು"[2]

ಕನ್ನಡಿ ಮುಂದೆ ನಿಂತವನಿಗೆ ತನ್ನ ಮುಖದ ಮೇಲಿರುವ ಮಸಿ ಕಾಣಬೇಕು. ಆದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯಿಂದಾಗಿ ಅವನು ಅದನ್ನೇ ಕಾಣದಿರುವನು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಹೃದಯದೊಳಗಿರುವ ಅಹಂಕಾರ, ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಲೋಭ, ಮತ್ಸರ ಇಂತಹ ಕಲುಷಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ, ತಾನು ಶುದ್ಧನೆಂಬ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಇತರರ ಹೊರಗಿನ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತೀರ್ಪು ಮಾಡಿ ದೂಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ವದೋಷ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡದೆ ಪರದೋಷ ವಿಚಾರಿಸುವುದು ಅಜ್ಞಾನಿಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಪುರಂದರದಾಸರು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಮೂಲ ಸಂದೇಶವೆಂದರೆ ಮೊದಲು ಕನ್ನಡಿ ತನ್ನೊಳಗೆ ತಿರುಗಿಸಬೇಕು. ಹೃದಯ ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದ ನಂತರ ಮಾತ್ರ ಪರರನ್ನು ನೋಡುವ ಅರ್ಹತೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮಶೋಧನೆ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಹರಿದಾಸರ ಪರಂಪರೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಗತಿಪರ ಮತ್ತು

ವೈಚಾರಿಕ ದಾಸ ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ 'ಆತ್ಮಶೋಧನೆ' ಎನ್ನುವುದು ಕೇವಲ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿರದೆ, ಅದು ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಮರ್ಶೆ ಮತ್ತು ಮಾನವೀಯತೆಯ ಹುಡುಕಾಟವೂ ಆಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಮೊದಲು ಅರಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೀರ್ತನೆ 'ನೀ ಮಾಯೆಯೊಳಗೊ ನಿನ್ನೊಳು ಮಾಯೆಯೊ' ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಪರಮೋಚ್ಚ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಮೊದಲು ತನ್ನ ಅರಿವಿನ ಮಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರಕಾರ ಆತ್ಮಶೋಧನೆ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯದ 'ಹುಡುಕಾಟ'. ಅದು ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಅರಿಯುವ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜದ ಅಂಕುಡೊಂಕುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ, ಸರ್ವಜೀವಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಾಣುವ ದಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅವರ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಕೀರ್ತನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಗಮನಿಸಲಾಗಿದೆ.

"ನೀ ಮಾಯೆಯೊಳಗೊ ನಿನ್ನೊಳು ಮಾಯೆಯೊ
ನೀ ದೇಹದೊಳಗೊ ನಿನ್ನೊಳು ದೇಹವೋ
ಬಯಲು ಆಲಯದೊಳಗೊ ಆಲಯವು ಬಯಲೊಳಗೊ
ಬಯಲು ಆಲಯವೆರಡು ನಯನದೊಳಗೋ
ನಯನ ಬುದ್ಧಿಯ ಒಳಗೊ ಬುದ್ದಿ ನಯನದ ಒಳಗೊ
ನಯನ ಬುದ್ಧಿಗಳೆರಡು ನಿನ್ನೊಳಗೊ ಹರಿಯೇ"[3]

ಈ ಕೀರ್ತನೆಯು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಅತ್ಯಂತ ಗಹನವಾದ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಇದು ಜಗತ್ತು, ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವ 'ಆತ್ಮಶೋಧನೆ' ಮತ್ತು 'ಅದ್ವೈತ' ಚಿಂತನೆಯ ಶಿಖರವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೀರ್ತನೆಯು ಮಾಯೆ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ, 'ನೀ ಮಾಯೆಯೊಳಗೊ ನಿನ್ನೊಳು ಮಾಯೆಯೊ' ಎಂಬಂತೆ ಭಗವಂತನೇ ನೀನು. ಈ ಮಾಯಾ ಪ್ರಪಂಚದೊಳಗೆ ಇದ್ದಿಯೊ ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಒಳಗೆ ಈ ಮಾಯೆ ಅಡಗಿದೆಯೋ? ಅಂದರೆ, ಈ ದೃಶ್ಯ ಜಗತ್ತು ದೇವರಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ದೇವನೆ ಜಗತ್ತಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆಯೇ ಎಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ದೇಹ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ 'ನೀ ದೇಹದೊಳಗೊ ನಿನ್ನೊಳು ದೇಹವೊ' ಎನ್ನುವಂತೆ ಆತ್ಮನು (ದೇವರು) ದೇಹದ ಒಳಗಿದ್ದಾನೋ ಅಥವಾ ಈ ದೇಹವೇ ಆತನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದೆಯೋ? ಮನುಷ್ಯನು ದೇಹವೇ ತಾನು ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಆತ್ಮವಿಲ್ಲದೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಯಾವುದರ ಆಧಾರ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಮೂಲಕ ಸತ್ಯದ ಶೋಧನೆ ನಡೆದಿದೆ. ಮುಂದುವರೆದು ಬಯಲು ಮತ್ತು ಆಲಯದ ರೂಪಕಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ಬಯಲು ಆಲಯದೊಳಗೊ ಆಲಯವು ಬಯಲೊಳಗೊ' ಎಂದು; ಬಯಲು ಎಂದರೆ ಶೂನ್ಯ ಅಥವಾ ಅನಂತ ಅವಕಾಶ. 'ಆಲಯ' ಎಂದರೆ ಮನೆ ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಡ. ಮನೆಯೊಳಗೆ ಆಕಾಶವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಆಕಾಶದೊಳಗೆ ಮನೆಯಿದೆಯೋ? ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಆಕಾಶವು ಎಲ್ಲೆಡೆಯಿದೆ, ಆದರೆ

ಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಅದು ಮನೆಯೊಳಗಿನ ಆಕಾಶವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ. ಆದರೆ ದೇಹವೆಂಬ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಅವನು ಜೀವಾತ್ಮನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ನಯನ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ನಯನ ಬುದ್ಧಿಯ ಒಳಗೋ, ಬುದ್ಧಿ ನಯನದೊಳಗೋ?' ಎಂದು, ಕಣ್ಣು ಕಂಡಿದ್ದನ್ನು ಬುದ್ಧಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆಯೇ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿ ನಿರ್ದೇಶನಂತೆ ಕಣ್ಣು ನೋಡುತ್ತಿದೆಯೋ? ನೋಟ ಮತ್ತು ತಿಳುವಳಿಕೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕ. ಆದರೆ ಈ ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ ಎರಡೂ ನಿನ್ನ (ಹರಿಯ) ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ಸಾರ. ಅಂತಿಮ ತೀರ್ಮಾನವಾಗಿ 'ನಯನ ಬುದ್ಧಿಗಳೆರಡು ನಿನ್ನೊಳಗೆ ಹರಿಯೆ' ಕೊನೆಗೆ ಕನಕದಾಸರು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ 'ಹರಿಯೇ ಈ ಎಲ್ಲವೂ ನಿನ್ನಲ್ಲೇ ಅಡಗಿದೆ' ಎಂದು ಸಾರುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುವ ಭೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ಭ್ರಮೆ, ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೇ ಹುಟ್ಟಿ ಅವನಲ್ಲೇ ನೆಲೆಸಿವೆ. ಈ ಕೀರ್ತನೆಯು 'ನಾನು ಮತ್ತು ದೇವರು ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಅದ್ವೈತ ತತ್ವವನ್ನು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ಶರಣಾಗತಿ ಭಾವವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ದೇವರ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲ; ಬದಲಾಗಿ ಮಾನವನ ಅರಿವಿನ ಮಿತಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವ ಅದ್ಭುತ ಆತ್ಮ ಚಿಂತನೆಯಾಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಆತ್ಮೋಪದೇಶಾತ್ಮಕ ಗೀತೆಯಂತಿರುವ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೇ ಉಪದೇಶ ನೀಡುತ್ತಾ ಭಕ್ತಿ-ವೈರಾಗ್ಯ-ಜ್ಞಾನಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

"ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು ಕಂಡೆ ತಾಳು ಮನವೇ
ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವನೆಂಬ ಎಲೆಯ
ನಿನ್ನ ನೆನೆವುದೇ ಸೌಖ್ಯವಯ್ಯಾ
ಬಲ್ಲವರ ಸಂಗ ಮಾಡು ಮನವೇ"[4]

ಓ ಮನಸ್ಸೇ ಅಕಾರಣವಾಗಿ ಅಶಾಂತವಾಗಬೇಡ, ಜೀವನದ ಏರುಪೇರುಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಸಹಿಸು. ಎಂದರೆ ಇದರರ್ಥ ಮಾನಸಿಕ ಸ್ಥೈರ್ಯವೇ ಭಕ್ತಿಯ ಮೊದಲ ಹೆಜ್ಜೆ. ಭಗವಂತನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನು ಎಂಬ ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೋ. ಅಂದರೆ ದೇವರು ಒಂದೇ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ರೂಪಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಲ್ಲ; ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ. ಆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ ದೇವರ ನೆನಪೇ ನಿಜವಾದ ಆನಂದ. ಲೋಕ ಸೌಖ್ಯ ಕ್ಷಣಿಕ. ಭಗವನ್ನಾಮಸ್ಮರಣೆ ಶಾಶ್ವತ ಸಂತೋಷವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಭಕ್ತರ ಸಂಗವನ್ನು ಹುಡುಕು. ಸತ್ಸಂಗವೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ನಡೆಸುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಮನಸ್ಸು ಅಶಾಂತಿಗೆ ಒಳಗಾಗದೆ, ಭಗವಂತನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ಅರಿತು ಅವನ ಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲೇ ನಿಜವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕಂಡು, ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮೋನ್ನತಿಯತ್ತ ಸಾಗಬೇಕು. ಇದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ದಾರಿ ತೋರಿಸುವ ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮರ್ಮಸ್ಪರ್ಶಿ ಉಪದೇಶ.

ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯದಾಸರನ್ನು 'ಸುಳಾದಿದಾಸರು' ಮತ್ತು 'ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇವರು ಪುರಂದರದಾಸರ ಅಂಶವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. ವಿಜಯದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆ ಮತ್ತು ಸುಳಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶೋಧನೆ ಎನ್ನುವುದು ಅಂಧ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತವಾದ ಭಕ್ತಿಯತ್ತ ಸಾಗುವ ದಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ಇತರರ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮಯ ಕಳೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ತನ್ನ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿರುವ ತನ್ನೊಳಗಿನ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು 'ಪರರ ದೋಷವ ಎಣಿಸಬೇಡ' ಎಂದು ಸಾರುತ್ತಾ ಮೊದಲು ತನ್ನ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ನಿಜವಾದ ಜ್ಞಾನ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ತಾರತಮ್ಯ ತತ್ವದ ಮೂಲಕ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಗುರಿ. ನಾನು ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲ ನಾನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನ ಎಂಬ ಅರಿವು ಮೂಡಬೇಕು. ಇವರ ಸುಳಾದಿಗಳಲ್ಲಿ 'ತಾನು ಯಾರು? ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೇನು? ತನಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಶಕ್ತಿ ಯಾವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಹುಡುಕುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ದೇಹವೇ ಶಾಶ್ವತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅಹಂಕಾರ ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ವಿಜಯದಾಸರು ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಹರಿಯು ನೆಲೆಸಿರುವ ದೇವಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಕಂಡು ಅದನ್ನು ಪವಿತ್ರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ತೋರಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿಗಿಂತ ಅಂತರಂಗದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಮಿಗಿಲು. 'ಮನದ ಶುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ ಪೂಜೆ ವ್ಯರ್ಥ' ಎನ್ನುವ ಮೂಲಕ ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಬದುಕೇ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಫಲ ಎಂದು ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಪ್ರಕಾರ ಆತ್ಮಶೋಧನೆ ಎಂದರೆ 'ನಾನಲ್ಲದ ನನ್ನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ನನ್ನೊಳಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು'. ಅಂದರೆ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಶರಣಾಗುವುದೇ ಅಂತಿಮ ಆತ್ಮಶೋಧನೆ. ಇವರ ರಚನೆಗಳು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತಾಳ್ಮೆ, ಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಸುಳಾದಿಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗೆ ನೋಡಲಾಗಿದೆ.

"ಎಲೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರು ನಿಂತಿರದು
ಮಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮಣ್ಣು ನಿಲ್ಲದು
ತನ್ನ ತಪ್ಪು ತಾನು ಅರಿಯದೆ
ಇತರರ ತಪ್ಪು ಹುಡುಕುವೆ"[5]

ತಾವರೆಯ ಎಲೆಯ ಮೇಲಿನ ನೀರು ಹೇಗೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಕಡಿದಾದ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಮಣ್ಣು ಹೇಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ದ್ವೇಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ನೆಲೆಸುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ತಪ್ಪು ತಾನು ಅರಿಯದೆ ಇತರರ ತಪ್ಪು ಹುಡುಕುವ ಮನುಷ್ಯನ ಸಹಜ ಗುಣವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ನೂರಾರು ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ನೋಡದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇತರರ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತ ಸಮಯ ಹಾಳು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿ ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿನ ಸಾರ.

“ಅರಿಯದೆ ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪುಗಳೆಲ್ಲ
ಪರ್ವತದಂತೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿವೆ
ಇತರರ ಸಣ್ಣ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲ
ಕಣದಂತೆ ಕಾಣುವವನು ನೀನೆ”[6]

ಇಲ್ಲಿ ದಾಸರು ಪಶ್ಚಾತಾಪದ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ತಪ್ಪುಗಳು ಪರ್ವತದಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡದಾಗಿವೆ ಎಂದು ನಮಗೆ ಅರಿವಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಅಹಂಕಾರ ಅಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ದೊಡ್ಡ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇತರರ ಸಾಸಿವೆ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಭೂತಗನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದು ನೋಡುವುದನ್ನು ವಿಜಯದಾಸರು ವಿಡಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆತ್ಮಶೋಧನೆ ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರು ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಮುಖ ದಾಸರಾಗಿದ್ದು, ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಯ ಮೂಲ ಶಿಲೆಯಾಗಿ ಅವರು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶೋಧನೆ ಎಂದರೆ ಕೇವಲ ಪಾಪ ಭಾವನೆ ಅಲ್ಲ; ಅದು ತತ್ವಜ್ಞಾನ. ವಿನಯ, ವೈರಾಗ್ಯ ಮತ್ತು ಶರಣಾಗತಿಯೊಂದಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಆಂತರಿಕ ಶುದ್ಧೀಕರಣ. ಮಾನವ ಮೊದಲು ತನ್ನ ಅಹಂಕಾರ, ಜ್ಞಾನ, ಆಸೆಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಹೊರಗಿನ ಲೋಕವನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸುವ ಮುನ್ನ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು. ನಾನು ಶುದ್ಧನಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರಿವು ಬಂದಾಗಲೇ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಅವರ ಧೋರಣೆ. ಇಂತಹ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ತತ್ವಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಗಮನಿಸಲಾಗುವುದು.

‘ಅಪರಾಧ ಸಹಿಸೋ ಅನಾಥ ಬಂಧು’ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಆಳವಾದ ಆತ್ಮ ನಿವೇದನೆಯ ಕೀರ್ತನೆ. ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಷ್ಟೊಂದು ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ದಾಸರು ಇಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ‘ತಿಳಿಯದೆ ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸು’ ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಾನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಮೊದಲ ಮೆಟ್ಟಿಲು ಎಂದು ಅವರು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಇನ್ನೊಂದು ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ‘ಕಂಡು ಧನ್ಯನಾದೆ ಗುರುಗಳ’ ಇದರ ಮೂಲಕ ಮಾನವ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಅರಿಯಲು ಗುರುವಿನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಎಷ್ಟು ಮುಖ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಕೀರ್ತನೆ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಗೋಪಾಲ ದಾಸರಂತಹ ಗುರುಗಳ ದರ್ಶನದಿಂದ ತನ್ನೊಳಗಿನ ಅಜ್ಞಾನದ ಕತ್ತಲೆ ಸರಿದು ಜ್ಞಾನದ ಬೆಳಕು ಮೂಡಿದ್ದನ್ನು ಅವರು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಹಂಕಾರದ ಪರ್ವತ ಕರಗಿ ಭಕ್ತಿಯ ಸೆಲೆ ಇಲ್ಲಿನ ಆತ್ಮಶೋಧನೆ. ಇವರ ‘ಮಾನವ ಜನ್ಮ ದೊಡ್ಡದಪ್ಪ’ ಈ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನದ ಮೌಲ್ಯ ಕುರಿತು ಆತ್ಮ ಚಿಂತನೆ ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಪರೂಪಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕ ಈ ಮಾನವ ಜನ್ಮವನ್ನು ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕ ಆಸೆಗಳಿಗಾಗಿ

ವ್ಯರ್ಥ ಮಾಡಬಾರದು, ತನ್ನ ನೈಜ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತು 'ಹರಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಜನ್ಮ ಸಾರ್ಥಕತೆಯ ದಾರಿ' ಎಂದು ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ನಂಬಿದವರ ಕಾಯುವ ನಮ್ಮ ಹರಿ' ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಗಿನ ಪ್ರಪಂಚದ ನಂಬಿಕೆಗಿಂತ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಹರಿಯನ್ನು ನಂಬುವುದು ಮುಖ್ಯ. ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಕಾಣುವ ಬಗೆಯನ್ನು ಇದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರ ಪ್ರಕಾರ ಆತ್ಮಶೋಧನೆ ಎಂದರೆ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಮದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅತಿ ಸಣ್ಣ ಕಣದಂತಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಣುವುದು. ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ದಾರಿದೀಪವಾಗಿದೆ.

ಹರಿದಾಸರ ತತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದೆ. ಕಠಿಣವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು, ಅವುಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಸರಳ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ (ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ) ಹರಿಯ ನಾಮದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವುದು ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇವರು ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಎಂದು ನಂಬಿಕೊಂಡಿರುವರು. ಭಗವಂತನಾದ ವಿಷ್ಣು (ಹರಿ) 'ಸರ್ವೋನ್ನತ' ಎಂಬ ಭಾವನೆಯೇ ಇವರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲ ತತ್ವ. ಪ್ರಪಂಚದ ಸಕಲ ಚರಾಚರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಅವರು ಸಾರಿದರು. ಜೀವಾತ್ಮ (ಮಾನವ) ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ (ದೇವರು) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಭಕ್ತನು ದೇವರಿಗೆ ಸದಾ ಅಧೀನವನಾಗಿರಬೇಕು (ದಾಸನಾಗುವುದು) ಎಂಬುದು ಇವರ ಪ್ರಮುಖ ವಿಚಾರ. ಕೇವಲ ಬಾಹ್ಯ ಆಚರಣೆಗಿಂತ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂಪೂರ್ಣ ಶರಣಾಗತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ದಾರಿ ಎಂದು ಹರಿದಾಸರು ಬೋಧಿಸಿದರು. ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಅಂಧ ಶ್ರದ್ಧೆಗಳನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾನರು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಭಗವಂತನಿಗೆ ಬೇಕಾದದು ಭಕ್ತಿಯೇ ಹೊರತು; ಕುಲ ಅಥವಾ ಜನ್ಮವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಕನಕದಾಸರಂತಹ ಹರಿದಾಸರ ದೃಢ ವಿಚಾರವಾಗಿತ್ತು. ಲೌಕಿಕ ಜೀವನದ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಗವಂತನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವ ವೈರಾಗ್ಯ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರು. ಮಾನವ ಜನ್ಮ ಅತ್ಯಂತ ಅಮೂಲ್ಯವಾದದ್ದು ಇದನ್ನು ಹರಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬುದು ಇವರ ಸಂದೇಶ. ವ್ಯಾಸರಾಯರು, ಪ್ರಸನ್ನ ವೆಂಕಟದಾಸರು, ಹರಿದಾಸ ಕೇಶವದಾಸರು ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಉಗಾಭೋಗಗಳು, ಸುಳಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಮಂಡಿಗೆಗಳ ಮೂಲಕ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ತಲುಪಿಸಿದರು. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ 'ದಾಸನಾಗು ಭವ ಪಾಶವ ನೀಗು' ಎಂಬಂತೆ ದಾಸ್ಯ ಭಾವದ ಭಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಜನರಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಜಾಗೃತಿ ಮೂಡಿಸುವುದು ಹರಿದಾಸರ ತತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಅಂತಹ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಗೀತ ಪಿತಾಮಹರಾದ ಶ್ರೀ ಪುರಂದರದಾಸರು ಕೇವಲ ಒಬ್ಬ

ಭಕ್ತ ಕವಿಯಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕ ಮತ್ತು ಮಹಾನ್ ದಾರ್ಶನಿಕರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ತತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ಹಾದಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿದೆ. ಇವರು ತತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯ ಕುರಿತು ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ ಶ್ರೀಹರಿ, 'ದೇವನೊಬ್ಬ ನಾಮ ಹಲವು' ಎಂಬಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಕಾಣಬೇಕೆಂದು ಇವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. 'ಹರಿನಾರಾಯಣ ಹರಿನಾರಾಯಣ' ಎಂದು ಸ್ಮರಿಸುವುದೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ದಾರಿ ಎಂಬುದು ಇವರ ನಂಬಿಕೆ. ಕೇವಲ ದೇಹಕ್ಕೆ ತಿಲಕ ಹಚ್ಚುವುದು, ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸುವುದು, ಅಥವಾ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ದಾಸರು ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ತತ್ವಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮನುಷ್ಯನ ಜನ್ಮದ ಅಮೂಲ್ಯತೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಎಚ್ಚರಿಸುವ ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅದು:

"ಮಾನವ ಜನ್ಮ ದೊಡ್ಡದು ಇದ
ಹಾನಿ ಮಾಡಲಿಬೇಡಿ ಹುಚ್ಚಪ್ಪಗಳಿರಾ
ಕಣ್ಣು ಕೈ ಕಾಲ್ ಕಿವಿ ನಾಲಿಗೆ ಇರಲಿಕ್ಕೆ
ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣಿಗಾಗಿ ಹರಿಯ ನಾಮಾಮೃತ
ಉಣ್ಣದೆ ಉಪವಾಸ ಇರುವರೆ ಖೋಡಿ"[7]

ಮಾನವ ಜನ್ಮದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಇದು ಹಾನಿ ಮಾಡಲಿಬೇಡಿ ಎನ್ನುವ ಮೂಲಕ ದಾಸರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಜೀವ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಜನ್ಮ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಎಂದು ಸಾರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಅಪರೂಪದ ಜನ್ಮವನ್ನು ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕ ಸುಖಗಳಿಗಾಗಿ ವ್ಯರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಡಿ ಎಂದು ಅವರು ಹುಚ್ಚಪ್ಪಗಳಿರಾ (ಅಜ್ಞಾನಿಗಳೆ) ಎಂದು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಗದರುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸದ್ಬಳಕೆಯ ಕುರಿತು 'ಕಣ್ಣು, ಕೈ, ಕಾಲು, ಕಿವಿ, ನಾಲಿಗೆ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕಿ ಮರುಳಾಗುವರೆ' ಎಂಬ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ದೇವರು ನೀಡಿರುವ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ನೆನಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಣ್ಣು ಭಗವಂತನ ರೂಪ ನೋಡಲು, ಕಿವಿ ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೇಳಲು, ನಾಲಿಗೆ ಹರಿಯ ನಾಮವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಲು. ಹೀಗೆ 'ಭಗವಂತನನ್ನು ನೆನೆಸಲು ಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಧನಗಳು ನಮ್ಮ ಬಳಿ ಇರುವಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಸತ್ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಳಸದೆ ಕೇವಲ 'ಮಣ್ಣಿನಂತಿರುವ' ಕ್ಷಣಿಕ ಸುಖಗಳ ಬೆನ್ನತ್ತಿ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ಬದುಕುವುದು ಸರಿಯೇ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಹೆಣ್ಣು, ಮಣ್ಣಿಗಾಗಿ ಹರಿಯ ನಾಮಮೃತ ಉಣ್ಣದೆ ಉಪವಾಸ ಇರುವರೆ ಖೋಡಿ' ಎನ್ನುವ ಸಾಲು ಮನುಷ್ಯನ ಅತಿಯಾಸೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯನು ಹೆಣ್ಣು (ಕಾಮ, ಮೋಹ) ಮತ್ತು ಮಣ್ಣು (ಆಸ್ತಿ, ಅಧಿಕಾರ) ಎಂಬ ಮಾಯೆಯ ಬೆನ್ನತ್ತಿ ಎಷ್ಟು ಮೂರ್ಖರಾಗಿದ್ದಾರೆ? ಅಮೃತದಂತಹ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಪುರುಸೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಪೌಷ್ಟಿಕವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಪವಾಸವಿದ್ದಂತೆ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ

ಬೇಕಾದ ಹರಿನಾಮದ ಅಮೃತವನ್ನು ಸೇವಿಸದೆ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಆತ್ಮವನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿ ಉಪವಾಸ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರನ್ನು ದಾಸರು ಖೋಡಿ ಮೂರ್ಖರು ಅಥವಾ ಅಲ್ಪರು ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದೇವರು ನಮಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಈ ದೇಹ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಭಗವಂತನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಜನ್ಮವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಾಶವಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ ಅಲೆದಾಡುವುದು ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಈ ಕೀರ್ತನೆಯ ತತ್ವವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀ ವಿಜಯದಾಸರು 'ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ'ದ ವಿಜಯ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರವರ್ತಕರು ಮತ್ತು ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪ್ರತಿಪಾದಕರು. ಇವರ ತತ್ವ ವಿಚಾರಗಳು ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯದ ತ್ರಿವೇಣಿ ಸಂಗಮವಾಗಿವೆ. ಇವರು ಗುರುಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಅಪಾರವಾಗಿ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. 'ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ' ಎಂಬ ತತ್ವದಂತೆ ಸರಿಯಾದ ಗುರುವಿನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವಿಲ್ಲದೆ ಹರಿಭಕ್ತಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬೋಧಿಸಿದರು. ಇವರು ಪುರಂದರದಾಸರನ್ನು ತಮ್ಮ ಮಾನಸಿಕ ಗುರುಗಳೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಹಲವಾರು ತತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿರುವ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು.

"ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ಸಾರವ
ಬೋಧಿಸುವವನು ಗುರು ಮಹಿಮೆಯವ
ಅಜ್ಞಾನ ತಿಮಿರ ತೊಡೆದು ಹಾಕುವ
ಜ್ಞಾನ ದೀಪವ ತೋರಿಸುವ ಗುರು"[8]

ಈ ಕೀರ್ತನೆಯು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ವೇದಗಳು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಗಹನವಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಅಂತಹ ಸಂಕೀರ್ಣವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾರವನ್ನು ಸರಳವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವವನೇ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತನಾದ ಗುರು. ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಧರ್ಮದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ತೋರಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಗುರುವಿಗೆ ಮಾತ್ರವಿದೆ. 'ತಿಮಿರ' ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲೆ. ಮನುಷ್ಯನು ಅಹಂಕಾರ, ಮೋಹ ಮತ್ತು ಲೋಭ ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನದ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಲು ಜ್ಞಾನದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇದೆ. ಒಬ್ಬ ಸದ್ಗುರು ಶಿಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ತನ್ನ ಉಪದೇಶಗಳ ಮೂಲಕ ತೊಡೆದು ಹಾಕುತ್ತಾನೆ. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ದಾರಿ ಕಾಣದವನಿಗೆ ದೀಪ ಹೇಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಗುರುವು ಜ್ಞಾನ ದೀಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಜೀವನದ ಪರಮ ಗುರಿ ಏನು? ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ತಲುಪುವ ದಾರಿ ಯಾವುದು? ಎಂಬ ಅರಿವನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಈ ಕೀರ್ತನೆಯು 'ಗುರು ದೇವೋ ಭವ' ಎಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ.

ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಬೇಕು, ಆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನೀಡಲು ಗುರುವಿನ ಅನುಗ್ರಹ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಈ ಗುರುತತ್ವವು ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರು ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ದಿಗ್ಗಜರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ಇವರ ತತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯು ಕೇವಲ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ದ್ವೈತ ವೇದಾಂತದ ಸಾರವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕೇವಲ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿಯನ್ನಲ್ಲದೆ ಭಗವಂತನ ಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ಅರಿತು ಮಾಡುವ ಜ್ಞಾನ ಪೂರ್ವಕ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಇವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರುಡು ಭಕ್ತಿ, ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬುದು ಇವರ ವಿಚಾರ. ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ತೊರೆದು 'ನಾನು ಏನು ಅಲ್ಲ; ಎಲ್ಲವೂ ಶ್ರೀಹರಿ' ಎಂಬ ಶರಣಾಗತಿ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಬೋಧಿಸಿದರು. ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರ ತತ್ವಗಳು ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ತನ್ನ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.

"ನೋಡಿ ನೋಡಿಸುತಿಹನು ಬೇಡಿ ಬೇಡಿಸುತಿಹನು
ನೀಡಿ ನೀಡಿಸುವ ಪಿಡಿವ ಪಿಡಿಸುವನು
ಮಾಡಿ ಮಾಡಿಸಿ ಬಿಡುವ ತನ್ನ
ಕೊಂಡಾಡುವರ ಒಡನಾಡುವ ಈ ಮಹಿಮೆ
ಗೀಡೆಂದು ಆವ ನುಡಿವ ಕೆಡುವ"[9]

ಈ ಕೀರ್ತನೆಯು ಹರಿಯ ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ ಮತ್ತು ಜೀವನ ಅವಲಂಬಿತ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹರಿ ಸ್ವತಃ ಎಲ್ಲವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಜೀವಿಗಳಿಂದಲೂ ನೋಡಿಸುವವನು ಆಗಿದ್ದನು. ಮಾನವನಿಗೆ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಬರಲು ಕಾರಣನೂ ಅವನೆ. ಬೇಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪಡೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವನೇ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಯಾವುದನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದರೂ, ಯಾರಿಂದ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದರೂ ಹಿಡಿಯುವ ಕಾರ್ಯವಾಗಲಿ, ಹಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯವಾಗಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಹರಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಜೀವ ತಾನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿದರೂ ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಅವನು ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿಸಿ ಬಿಡುವವನು ಹರಿ. ಆದರೆ ತನ್ನ ಈ ಅತ್ಯಂತ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅರಿತು ವಿನಯದಿಂದ ಕೊಂಡಾಡುವ ಭಕ್ತರೊಂದಿಗೆ ಹರಿ ಒಡನಾಡುವನು.

ಈ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಹರಿದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕೇವಲ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಾನಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ ಮನುಷ್ಯನ ಅಂತರಂಗದ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ. 'ತನ್ನ ತಾನರಿತ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೇನು ಬೇಕು?' ಎಂಬ ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ತತ್ವವೇ ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಜೀವಾಳವಾಗಿದೆ. ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಕೇವಲ ದೇವರಿಗೂ, ಜೀವಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ

ಹೇಳದೆ ಮನುಷ್ಯನು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನೀತಿವಂತನಾಗಿ ಬದುಕಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಕಲಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹರಿದಾಸರು ಬಾಹ್ಯ ಆಚರಣೆಗಿಂತ ಮನಸ್ಸಿನ ಶುದ್ಧಿಗೆ, ಜಾತಿ ಪದ್ಧತಿಗಿಂತ ಭಕ್ತಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಗೆ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರದ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಒತ್ತು ನೀಡಿದರು. ಪುರಂದರದಾಸರ ಲೋಕನೀತಿ, ಕನಕದಾಸರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಾನತೆ, ವಿಜಯದಾಸರ ಧಾರ್ಮಿಕತೆ ಹಾಗೂ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಚಿಂತನೆಗಳು ಆಧುನಿಕ ಜಗತ್ತಿನ ಒತ್ತಡದ ಜೀವನಕ್ಕೂ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಅಜ್ಞಾನದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಜ್ಞಾನದ ದೀಪವನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವ ಇವರ ವಿಚಾರಗಳು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಲೌಕಿಕದ ಮೌಢ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಉನ್ನತಿಯತ್ತ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿವೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಹರಿದಾಸರ ತತ್ವಗಳು ಕೇವಲ ಒಂದು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ ಇಡೀ ಮಾನವ ಕುಲದ ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ದಾರಿದೀಪಗಳಾಗಿವೆ.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು:

1. ನಾಗರತ್ನ ಟಿ.ಎಸ್., (1988), ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೌರಭ, ಮೈಸೂರು: ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಪು.ಸಂ. 120
2. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 114
3. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 125
4. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 136
5. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 134
6. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 138
7. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 109
8. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 151
9. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ. 221

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ನಾಗರತ್ನ ಟಿ.ಎನ್., (2005), ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರವೇಶಿಕೆ, ಮೈಸೂರು: ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ.
2. ನಾಗರತ್ನ ಟಿ.ಎಸ್., (1988), ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೌರಭ, ಮೈಸೂರು: ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ.
3. ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ಎಚ್.ಎಸ್., (2000), ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ದರ್ಶನ, ಹಂಪಿ: ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ.
4. ಮುಗಳಿ ರಂ.ಶ್ರೀ., (1964), ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಮೈಸೂರು: ಉಷಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಲೆ.
5. ಶಿವರಾಮ ಕಾರಂತ ಕೆ., (1990), ಸಿರಿಗನ್ನಡ ಅರ್ಥಕೋಶ (ಕನ್ನಡ–ಕನ್ನಡ), ಬೆಂಗಳೂರು: ಎಸ್.ಬಿ.ಎಸ್. ಪ್ರಕಾಶನ.